

ISSN 1822-119X

Mokytojų ugdymas. 2010. Nr. 14 (1), 194–207

Teacher Education. 2010. Nr. 14 (1), 194–207

**Aušrinė GUMULIAUSKIENĖ, Audronė JUODAITYTĖ,
Daiva MALINAUSKIENĖ**

Šiaulių universitetas • Šiauliai University

**TYRIMAI GRĮSTOS SMURTO
IR PATYČIŲ PREVENCIJOS
GALIMYBIŲ PAIEŠKOS**

**RESEARCH-BASED SEARCHES
FOR VIOLENCE AND BULLYING
PREVENTION POSSIBILITIES**

Įvadas

Remiantis pasauline ir Lietuvos statistika, smurto ir patyčių raiškos tendencijos prieš vaikus ir tarp vaikų įgauna vis platesnį mastą: smurtas ir patyčios tampa neatsiejama mūsų gyvenimo dalimi, šis reiškinys dažnas jaunesniojo amžiaus vaikų grupėse ir naujose socialinėse aplinkose. Todėl smurto ir patyčių problema šiuo metu įvardijama kaip vienas grėsmingiausių socialinių reiškinių mūsų visuomenėje. Patyčios mokykloje – opi visų Europos valstybių problema, tačiau Lietuvoje patyčias patiria apie 70 proc. mokinių (Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 metų programa). Per metus Lietuvoje dažniausiai dėl psichologinio smurto, kurį sunku atpažinti, nusižudo kelios dešimtys mokyklinio amžiaus vaikų. Pagrindinės patyčių, gąsdinimų, priekabiavimo, smurtinio elgesio priežastys dažniausiai siejamos su vaiko amžiaus (ypač ankstyvosios paauglystės periodu), jų bendravimo ypatumais, siekiant atrasti save ir įtvirtinti savo statusą socialinėje aplinkoje (Povilaitis, Jasiulionienė, 2008 ir kt.). Tyrimai rodo, kad šalies mokyklose vaikų, patiriančių patyčias ir besityčiojančių iš kitų, nuo 1994 m. iki 2006 m. labai sumažėjo, tačiau jų dažnumas kol kas vienas didžiausių iš 35 šalių pagal HBSC (PSO tyrimas, 2002). 2006 m. PSO atliktas tyrimas parodė, kad patyčių Lietuvos mokyklose labai daug. Tiek fizinio, tiek psichologinio smurto apraiškų yra jau ikimokykliniame ir priešmokykliniame amžiuje (Targamadžė, Valeckienė, 2007)

Smurtas ir patyčios – tai sudėtingi psichiniai ir sociokultūriniai reiškiniai. Jų kilmę aiškina įvairios teorijos (instinktinio, socialinio elgesio ir kultūrinės krypties teorijos). Pasak A. Giddens (2005), į smurto ir patyčių problemą galima žvelgti iš socialinės aplinkos pozicijų. Autoriaus nuomone, elgesio anomalija egzis-

Introduction

Based on world and Lithuania's statistics, tendencies of violence and bullying manifestation against and among children acquire an increasingly wider scale: violence and bullying turn into an integral part of our life, spread of these phenomena among young age children and in new social environments is expanding. Therefore, the problem of violence and bullying today is named as one of the most threatening social phenomena in our society. Bullying at school is a burning problem of European states, but in Lithuania bullying is experienced by around 70 per cent of students ("National Program for Prevention of Violence against Children and Support for Children 2008-2010"). Most often psychological violence that is difficult to recognise is the reason of suicides of several tens of school age children in Lithuania a year. Main reasons of bullying, intimidation, harassment, violet behaviour are most often linked with the peculiarities of the child's age (particularly in early adolescence), children's communication peculiarities, seeking to find oneself and consolidate one's status in social environment (Povilaitis K., Jasiulionienė J. S., 2008 et al.). Researches demonstrate the reduction of numbers of children who experience bullying and bully themselves in Lithuanian schools; starting with 1994, till 2006 the numbers significantly decreased but the frequency of bullying so far remains one of the highest among 35 countries according to HBSC (PSO survey, 2002). The PSO survey carried out in 2006 demonstrated that the degree of bullying spread in Lithuanian schools remains high. Bullying manifests itself in the forms of both physical and psychological violence (Targamadžė V., Valeckienė D., 2007) and its manifestation is already observed in pre-school and pre-primary age.

Violence and bullying are complex mental and socio-cultural phenomena. According to A. Giddens

tuoja ten, kur nėra aiškių standartų, reguliuojančių elgseną konkrečioje socialinio gyvenimo srityje.

Valstybė, siekdama formuoti antismurtinę politiką, rengia teisės aktus, inicijuoja prevencines programas šios problemos paplitimo mastams mažinti, tačiau užsienio ekspertai Lietuvą kol kas įvardija kaip vieną šalių, kurioje nepakankamai skiriama dėmesio vieningos prevencinės politikos kūrimui ir diegimui. Lietuvos Respublikos Konstitucijos (1992) 2 skirsnio „Žmogus ir valstybė“ 21 straipsnyje pripažįstama žmogaus teisė į asmens neliečiamybę, kartu akcentuojama ir viena svarbiausių vaiko teisių – teisė gyventi be prievartos ir pažeminimo. 2001 m. įsigaliojo Lietuvos Respublikos CK 3-ioji knyga „Šeimos teisė“, kurioje įvardytos tėvų teisės ir jų pareigos vaikams. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (ratifikuota 1995 liepos 3 d. LR Seime) 19 str., 27 str. įpareigoja užtikrinti vaiko apsaugą nuo įvairiausio pobūdžio fizinio, psichologinio smurto, žeidimų ir piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo, nerūpestingo, grubaus elgesio ar išnaudojimo, įskaitant ir seksualinį piktnaudžiavimą, bei sudaryti sąlygas, kokių reikia jam fiziškai, protišcai, dvasiškai ir socialiai vystytis.

Įgyvendinant Nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005–2007 metų programą, apie 1500 vaikų ir jų šeimos narių suteikta nemokama socialinė, medicininė, teisinė ir psichologinė kompleksinė pagalba. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus tarnyba inicijavo ne vieną tyrimą dėl seksualinio smurto prieš vaikus („Seksualinio smurto prieš vaikus paplitimas vaikų globos institucijose“, „Dėl situacijos prekybos žmonėmis aukų (nepilnamečių) bei nepilnamečių prostitucijos“ ir kt.). Juose atskleidė seksualinio smurto tendencijos raišką vaikų globos institucijose.

Nepaisant politinio, institucinio lygmens kompleksinių prevencinių priemonių, pastaraisiais metais Lietuvoje vykstantys socialiniai procesai liudija visuomenėje plintančio agresyvaus elgesio tendenciją. Smurtas prieš vaikus ir tarp vaikų glaudžiai susijęs su visuomenės sociokultūrinio, ekonominio gyvenimo kontekstu, visuomenės atsparumu įvairiems neigiamiems socialiniams ir kt. reiškiniams: skurdui, nedarbui, migracijai, šeimų santykių transformacijoms ir kt. Smurto raiškos stebėseną rodo, kad į smurto aplinką patenka mažamečiai vaikai, vis plačiau agresijos elementai plinta žiniasklaidoje, dažnėja itin žiaurus vaikų elgesio protrūkiai, mokyklose ir už jų ribų didėja vaikų socialinis, psichologinis, fizinis nesaugumas. Tai patvirtina tarptautiniu ir šalies mastu atliktų tyrimų duomenys.

(2005), the problem of violence and bullying can be viewed from the position of social environment. In the author's opinion, behaviour anomaly exists where there are no clear standards that regulate behaviour in a concrete social life area.

Seeking to form anti-violence policy, the state prepares legal acts, initiates preventive programmes in order to reduce the scale of spread of this problem but so far foreign experts name Lithuania as one of the countries in which insufficient attention is being paid to creation and implementation of unanimous prevention policy. Article 21 of Section 2 of the Constitution of the Republic of Lithuania (1992) “Man and State” acknowledges the man's right to the person's immunity and simultaneously emphasizes one of the most important child's rights: the right to live without violence and humiliation. In 2001, Book Three of the Civil Code of the Republic of Lithuania “Family Right”, which lists parents' rights and their duties for children, entered into force. Articles 19, 27 of the United Nations Convention on the Rights of the Child (ratified by the Seimas of the Republic of Lithuania on July 3, 1995) oblige to ensure the child's protection from various type physical, psychological violence, offences and abuse, absence of care or negligent behaviour, rough behaviour or exploitation, including sexual abuse, and to create conditions that are necessary for the child's physical, intellectual, spiritual and social development.

Implementing “National Program for Prevention of Violence against Children and Support for Children 2005-2007”, about 1500 children and their family members received cost-free complex social, medical, legal and psychological support. Children's Rights Ombudsman Office initiated numerous researches about sexual violence against children, which disclosed manifestation of sexual violence tendencies in children's care institutions.

Despite complex preventive measures at the political, institutional level, social processes of late years in Lithuania witness the tendency of spreading aggressive behaviour in the society. Violence against children and among children is closely related to the context of socio-cultural, economical life of the society, the society's resistance to various negative social and other phenomena: poverty, unemployment, migration, transformation of family relationships, etc. Observation of violence manifestation shows that preteen children occur in the environment of violence, aggression elements increasingly spread in the media, outbursts of children's particularly cruel behaviour become more frequent, children's social, psychological and physical insecurity in schools and

Šių metų spalio 15 d. Šiaulių universitete įvyko 5-oji tęstinė mokslinė-praktinė konferencija „Socialinis ugdymas V: smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose“. Šios konferencijos tikslas buvo tyrimais ir praktine veikla grįstos smurto ir patyčių prevencijos galimybių paieška. Konferencijos pranešėjų ir dalyvių gausa, aktyvios diskusijos patvirtino visų švietimo sistemos pakopų darbuotojų ir politikų susirūpinimą vaikų smurto ir patyčių bei šių reiškinių prevencijos problematikos aktualumą, tarpinstitucinio bendradarbiavimo, šeimos ir pačių vaikų dalyvavimo, sprendžiant smurto, patyčių prevencijos klausimus, svarbą. Išklaustyti 22 pranešimai, reflektuoti stendiniai pranešimai. Diskusijos vyko, orientuojantis į šiuos probleminius klausimus:

- Smurto ir patyčių, kaip daugiamačių reiškinių, samprata, jų formos, raišką lemiantys veiksniai ir pasekmės.
- Smurto ir patyčių sociokultūrinis kontekstas.
- Smurto ir patyčių paplitimas įvairiose vaikų amžiaus grupėse ir aplinkose.
- Įvairių smurto formų atpažinimo ir elgsenos smurto akto metu problemos.
- Smurto ir patyčių prevencija: ugdymo įstaigose taikomi modeliai ir naujų galimybių paieškos, kuriant saugią vaikams aplinką.
- Tarpinstitucinio bendradarbiavimo būtinybė, kompleksiskai sprendžiant smurto ir patyčių prevencijos problemas.
- Vaiko ir šeimos dalyvavimo smurto ir patyčių prevencijos veikloje reikšmingumas.

Idėjų sklaida ir apibendrinimas

Smurto ir patyčių daugiamačiškumas; šiuos reiškinius lemiantys veiksniai ir pasekmės

Smurto supratimas ir vertinimas skiriasi atsižvelgiant į laikmetį, kultūrinį, socialinį, ekonominį kontekstą. Smurtas – tai įsiveržimas į kito žmogaus emocinę, psichologinę ir fizinę erdvę. Bendrąja prasme smurtas yra fizinės ir psichologinės jėgos panaudojimas, priverčiant auką elgtis ir reaguoti taip, kaip palanku pačiam smurtautojui. Smurtautojas siekia materialios ar psichologinės naudos sau pačiam. Dažniausiai skiriamos keturios smurto rūšys: fizinis, emocinis, seksualinis, ekonominis. Fizinis, seksualinis ir emocinis

beyond their limits is increasing. This is confirmed by national and international research data.

On October 15 of this year, the fifth continuous scientific-practical conference organized by the Department of Education Studies “Social Education 5: Violence and Bullying Prevention in Educational Institutions” took place. The aim of this conference was search for violence and bullying prevention possibilities. Abundance of conference speakers and participants, active discussions confirmed about children’s violence and bullying and relevance of prevention problems of violence and bullying, importance of inter-institutional cooperation, family and the very children’s participation, solving the issues of violence and bullying prevention. 22 papers have been heard out, poster papers have been reflected. The discussions took place orientating to the following problem issues:

- Conception of violence and bullying as manifold phenomena, their forms, factors determining manifestation and consequences.
- Sociocultural context of violence and bullying.
- Spread of violence and bullying in various children’s age groups and environments.
- Problems of recognizing various forms of violence and behaviour during the act of violence.
- Prevention of violence and bullying: models applied in educational institutions and searches for new possibilities in order to create environment that is safe for children.
- Necessity of inter-institutional cooperation, solving violence and bullying prevention problems in a complex way.
- Significance of participation of the child and family in violence and bullying prevention activities.

Spread of ideas and generalisation.

Manifoldedness of violence and bullying; factors influencing these phenomena and consequences.

Understanding and evaluation of violence differs depending on times, cultural, social and economical contexts. Violence is inroad into another person’s emotional, psychological and physical space. Generally violence is usage of physical and psychological power, making the victim to behave and react the way it is favourable for the very violator. The violator seeks material or psychological benefit for himself. Most often four types of violence are distinguished: physical, emotional, sexual, economical. Physical, sexual and emotional or psychological violence is called active

arba psichologinis smurtas vadinamas aktyviu smurtu, o smurtas, išreiškiamas nesirūpinimu ir apleidimu, bei ekonominis smurtas priskiriamas pasyvaus smurto rūšiai. Smurtas prieš vaikus apibūdinamas kaip šiurkšti, grubi prievarta, kuria tiesiogiai kėsinamasi į vaiko fizinę, psichinę ir lytinę neliečiamybę, sutrikdant jo sveikatą, atimant gyvybę arba grasinant tai padaryti ar kitaip vaiką traumuojant, jį įbauginant, iš jo pasityčiojant, paniekinant, pažeminant asmenybę, garbę, orumą (Dapšys, Sakalauskas, 2005). Pasaulio sveikatos organizacija siūlo fizinį smurtą prieš vaikus apibūdinti kaip veiksmus, sukeliančius faktinę ar potencialią žalą vaiko sveikatai, sąveikos ar jos nebuvimo su vaiku metu. Emocinis smurtas prieš vaikus – tai ne fizinio kontakto veiksmai, kurie sukelia žalą arba sudaro sąlygas sukelti žalą psichikos sveikatai ir psychosocialinei raidai.

Patyčios paprastai apibūdinamos kaip sąmoningas, neišprovokuotas bei nuolat pasikartojantis neigiamas vieno ar kelių asmenų elgesys, nukreiptas prieš asmenį, kuriam sunku pačiam apsiginti (Olweus, 2003, 2008). Patyčios apima gana platų elgesio spektrą (nuo žodinio užgauliojimo, ignoravimo, atstūmimo iki fizinį išpuolių, reketų, daiktų atiminėjimo, laužymo ir kt. (Zaborskis, Vareikienė, 2008), jos gali būti tiesioginės ir netiesioginės, žodinės, rašytinės, elektroninės ir kt. Sudėtinės patyčios apima žodinius ir fizinius veiksmus. Visuomenė iki šiol per mažai susipažinusi su patyčių paplitimu, sunkiau jas atpažįsta ir neretai vadovaujasi nuostata, kad patyčios padeda vaikui išmokti socialinių įgūdžių, jos vaiką grūdina, moko kovoti už save, suteikia jam drąsos ir tvirtumo (Povilaitis, Valiukevičiūtė, Pūras, Petkevičius, Žemaitienė ir kt., 2006).

Mokslininkai įvairiais aspektais gilinasi ir analizuoja smurto ir patyčių reiškinius tarp vaikų, sieja juos su vaiko asmenybe, mikro-, makroaplinkos ypatumais ir jos įtakos laipsniu, socialine izoliacija, vaikų savigarbos lygiu, didėjančiu stresu aplinkoje ir kitais veiksniais. Bet kokių atveju visos smurto ir patyčių prieš vaikus ir tarp vaikų formos sukelia intensyvias, ilgalaikes, kompleksines vaiko psychosocialinę bei fizinę raidą žalojančias pasekmes. Smurto pasekmės priklauso nuo smurto šaltinio, jo dažnio. Kai vaikas patiria nuolatinį smurtavimą, ypač šeimoje, jo padariniai esti labai sunkūs. Konferencijos metu išsakytos mokslininkų ir praktikų mintys leidžia smurto ir patyčių reiškinį charakterizuoti kaip daugialypį, psychosocialinį, edukacinį, kultūrinį ir teisinį fenomeną, veikiamą daugelio veiksnių ir reikalaujantį sisteminės / kompleksinės jo prevencijos priemonių.

violence, whilst violence that manifests as neglect and dereliction and economical violence are attributed to the passive type of violence. Violence against children is described as rough, rude compulsion, by means of which it is directly attempted on the child's physical, mental and sexual immunity, disturbing his/her health, killing him/her or threatening to do so or traumatizing the child in another way, intimidating him/her, sneering at him/her, scorning him/her, humiliating his/her personality, honour and dignity (Dapšys, Sakalauskas, 2005). The World Health Organisation proposes to describe physical violence against children as actions that arouse factual or potential harm to the child's health, during interaction with the child or its absence. Emotional violence against children is not actions of physical contact that arouse harm or create conditions to arouse harm for mental health and psychosocial development.

Bullying is generally described as deliberate, unprovoked and constantly repetitive negative behaviour of one or several persons, directed against a person who finds it difficult to fend off (Olweus, 2003, 2008). Bullying encompasses quite a broad spectrum of behaviour (ranging from verbal abuse, ignoring, reject to physical potshot, ratchet, deprivation of belongings, breaking, etc.) (Zaborskis, Vareikienė, 2008); bullying can be direct and indirect, verbal, written, electronic, etc. So far the society is little familiarised with spread of bullying, finds it more difficult to recognise and often follows the approach that bullying helps the child to learn social skills, it hardens the child, teaches to struggle for oneself, provides him/her with courage and strength (Povilaitis, Valiukevičiūtė, Pūras, Petkevičius, Žemaitienė et al., 2006).

All forms of violence and bullying against and among children cause intensive, long-term complex consequences that cripple the child's psychosocial and physical development. Violence consequences depend on the source of violence, its frequency. When the child experiences permanent violence, in the family in particular, its consequences are very severe. The scientists' and practitioners' ideas expressed at the conference enable to characterise the phenomenon of violence and bullying as a manifold, psychosocial, educational, cultural and legal phenomenon, influenced by many factors and requiring systematic/complex approaches for its prevention.

Smurto ir patyčių sociokultūrinis kontekstas

Daugelis mūsų visuomenės narių vis dar palankiai žiūri į agresyvių tėvų elgesį kaip į savaime suprantamą normą. Mūsų suaugusiųjų kultūroje vaikų atžvilgiu dominuoja valdžios / jėgos santykių stereotipai. Dažnai vaiko socializacijos ir ugdymo procesas yra orientuotas į vaiko trūkumus, o ne į sėkmę, todėl tarp vaikų ir suaugusiųjų susidaro jėgos / valdžios santykiai. Vaikas yra prierašus, pažeidžiamas ir priklausomas nuo suaugusiųjų. Smurto priežastys pirmiausia slypi valdžios / jėgos santykiuose, neapeliuojant į vaikų bendruomenę, jų kultūrą. Vaikas yra auka, nes dažniausiai klausimai analizuojami atsietai nuo dviejų generacijų (vaikų ir suaugusiųjų) kultūros. Ieškoma pavienių metodų, būdų, kaip eliminuoti smurto reiškinį, nesusiejant jo problematikos su vaiko ir jo kultūros samprata, aiškinantis, kokiomis žiniomis pagrindžiamas vaiko veiksmas. Amžius yra biologinis reiškinys, o kaip socialinis-kultūrinis fenomenas jis nėra savaime suprantamas dalykas. Neatsitiktinai konferencijoje kelti klausimai: ar nepakantus visuomenės požiūris į jos socialines taisykles, augantis pačios visuomenės agresyvumas nėra jos negebėjimo vadovautis teigiama nuostata į socialines taisykles ir sukurti saugią aplinką vaikams pasekmė? O gal tai natūrali vaiko pasipriešinimo reakcija į jam įteigiamą bejėgiškumo ir neveiklumo jausmą, pačiai visuomenei nuolat demonstruojant akivaizdų norą už jį spręsti kylančias problemas ir prisiimti atsakomybę?

Seimo narys, psichologas G. Navaitis per konferenciją akcentavo fizinių bausmių šeimoje sociokultūrinį kontekstą ir jų vertinimą politiniu lygmeniu. Pagrįsdamas tyrimų rezultatais, pranešėjas pažymėjo, kad daugelis tėvų be fizinių bausmių nežino kitų vaikų poveikio būdų. Akcentuota, kad tėvams būtinas pedagoginis / psichologinis švietimas, o politikai turėtų įtvirtinti įstatymu visuomenės nuostatą nenaudoti fizinio smurto prieš vaikus.

Furst (2000) požiūriu smurtas gali būti pakartojamas kaip išmoktas veiksmas. Agresyviai reaguoti išmokstama stebint kitų, ypač artimiausių žmonių, elgesį. Vaiko socializavimo(-si) psichologiniai mechanizmai (mėgdžiojimas, imitavimas, modeliavimas) užprogramuoja neigiamą socialinę patirtį imliausiame jo amžiaus periode. Konferencijoje diskutuota, kokių sociokultūriniu kontekstu pasižymi šiandieninė Lietuvos šeima, jei būtina valstybės lygmeniu teisės aktais inicijuoti smurto (fizinių bausmių) uždraudimą šeimoje? Pozityvistinė psichologija smurto prieš vaikus šeimoje reiškinį vertina neigiamai su visomis jo pasekmėmis socialinei, psichologinei ir fizinei vaiko raidai, nes fi-

Socio-cultural context of violence and bullying

Many members of our society increasingly more favourably treat aggressive and punishable parents' behaviour as a matter-of-course norm. Our adult culture towards children is dominated by stereotypes of authority/power relationships. Often the child's socialisation and education process is orientated to the child's shortcomings and not to success, that is why authority/power relationships between adults and children are formed. The child is affectionate, vulnerable and dependent on adults. Reasons of violence first of all lie in authority/power relationships, not appealing to the children's community, their culture. The child remains a victim because most often issues are analysed dissociating them from culture of two generations (children's and adults'). Solitary methods, ways are sought in order to eliminate the violence phenomenon but no link of its problems with the conception of the child and his culture is made, trying to explain on what knowledge the child's action is grounded. Age is a biological phenomenon, whilst as a socio-cultural phenomenon it is not something that is taken for granted.

At the conference the member of the Seimas G. Navaitis emphasized socio-cultural context of physical punishments in the family and their evaluation at the political level. The speaker noted that many parents do not know other ways of impact except physical punishments. It was emphasized that it was necessary to organise pedagogical/psychological education for parents, whilst politicians should legitimize the society's attitude not to use physical violence against children.

In Furst's (2000) opinion, violence can be repeated as a mastered action. Aggressive reactions are mastered through observation of other people's behaviour and of close people in particular. The child's (self-) socialisation psychological mechanisms (emulation, imitation, modelling) programme negative social experience in the most receptive age period. It was discussed, what socio-cultural context is characteristic to today's Lithuanian family if it is necessary to initiate prohibition of violence (physical punishments) in the family at the national level by legal acts. Positivist psychology evaluates the phenomenon of violence against children in the family negatively with its all consequences for the child's social, psychological and physical development because physical punishment has reversible consequences.

It has to be acknowledged that today no sufficiently clear strategy and models of child education and care exist in Lithuania. No attention is being paid to creation and development of parents' pedagogical

zinis baudimas turi grįžtamas pasekmes.

Reikėtų pripažinti, kad šiuo metu Lietuvoje nėra pakankamai aiškios vaiko ugdymo, priežiūros šeimoje strategijos ir modelių. Neskiriamas dėmesys tėvų pedagoginio švietimo sistemos kūrimui ir jos tobulinimui. Akivaizdi tarpšakinių (edukologijos, psichologijos, sociologijos ir kt.) vaiko ir šeimos problemų tyrimų būtinybė.

Kita problema – šeima, švietimo institucijos, visuomenė per mažai dėmesio skiria būsimų tėvų rengimui tėvystei, tėvų vaidmenų ir funkcijų mokymui. Nedovanotai mažai šeimose tėvai skiria laiko bendravimui su vaikais, todėl praranda tarpusavio prierašumą ir vaiko socializaciją palieka savieigai. Įvertinant tėvų ir vaikų bendravimo reikšmingumą, konferencijoje išsakyta mintis, kad vertėtų įvesti vadinamąsias „šeimos valandas“, tokiu būdu skatinant tėvus daugiau laiko praleisti drauge su vaikais. Natūraliai kyla klausimas: kokia yra tėvų ir vaikų kartu praleidžiamo laiko, buvimo drauge kokybė? Tyrimų rezultatai rodo, kad vaikai dažniausiai patiria smurtą ir prievartą šeimoje ir jiems artimiausioje aplinkoje. Fizinio smurto ir vaikų nepriežiūros atvejai taip pat dažniausiai pasitaiko šeimose, ypač socialinio ir ekonominio nepritekliaus sąlygomis. Nepilnose, ypač rizikos grupės šeimose, dažnas reiškinys yra sutrikęs vaikų ir tėvų bendravimas bei smurtas. Dabartinė šeimos stebėsenos ir pagalbos jai sistema mūsų šalyje neužtikrina vaiko raidai būtinų sąlygų kokybės. Todėl svarbu, kokius apsauginius veiksnius turi vaikai: platų socialinį tinklą, aukštus intelektualinius gebėjimus, pozityvų užimtumą, dalyvavimą įvairioje veikloje ir kt.

Smurtas glaudžiai susijęs su vaiko teisių žinojimo, laikymosi ir apsaugos kontekstu. Konferencijos metu šis klausimas taip pat analizuotas. Smurto ir patyčių problema analizuota ir vaiko teisių bei atsakomybės kontekste; kaip šiandieninis sociokultūrinis kontekstas orientuoja vaiką prisiimti atsakomybę ir apsispręsti? Kokia egzistuoja dermė tarp dviejų kategorijų – atsakomybės ir laisvės? Į šiuos klausimus bandė atsakyti R. Pocevičienė.

Jonavos jaunimo mokyklos direktorius R. Bulotas ir Jonavos socialinių paslaugų centro darbuotoja V. Bereznaja-Demidenko pristatė kompleksinę smurto ir patyčių prevencijos programą, kurioje integruojama psichoterapija bei psichologinis ir teisinis švietimas. Šioje programoje žmogaus ir vaiko teisių mokymas(-is) integruojamas į visų dalykų mokymo turinį ir neformalųjį ugdymą. Autorių nuomone, mokiniams neužtenka įgyti žinių apie žmogaus ir vaiko teises – jos turėtų padėti suvokti savąją atsakomybę prieš kitų žmonių

education system. There is an obvious necessity to carry out inter-disciplinary (of education studies, psychology, sociology, etc.) researches into child and family problems.

Another problem is that today the family, educational institutions and the very society pay too little attention for preparation for parenthood of future parents, teaching about parents' roles and functions. Inexcusably little time parents give to communication with children, this way losing mutual affection and leaving the child's socialisation to drift. Evaluating significance of parents' and children's communication, the conference expressed the idea that it would be worth to introduce the so-called "family hours", this way encouraging parents to spend more time together with children. Naturally the question arises, what is the quality of time spent by parents and children together. According to the research results, children most often experience violence and compulsion in the family and in the environment that is closest to them. Cases of physical violence and child neglect also most often occur in families, in the conditions of social and economical shortage in particular. A frequent phenomenon in single parent families and particularly in risk group families is disturbed children's and parents' communication and violence. Current system of family observation and support to it in our country does not ensure quality of conditions necessary for the child's development. Therefore, it is important what preventive factors children have: broad social network, high intellectual abilities, positive occupation, participation in various activities, etc. (Violence in the Family: Prevention, Intervention and Possible Support, 2008).

Violence is closely related to the context of knowledge, observation and protection of child rights. Speaker R. Pocevičienė tried to answer the questions how today's socio-cultural context guides the child to take responsibility and make a decision, what coherence exists between responsibility and freedom.

The head teacher of Jonava youth school R. Bulotas and the employee of Jonava social services centre V. Bereznaja-Demidenko presented a complex violence and bullying prevention programme, which integrates psychotherapy and psychological and legal education. This programme integrates teaching/learning of the man's and the child's rights into the content of all subjects and informal education. In the authors' opinion, it is not enough for students to acquire knowledge of the man's and the child's rights; they should help to perceive one's own responsibility for other people's rights, society's norms and law requirements. Our country's child policy is directed

teises, visuomenės normas ir įstatymų reikalavimus. Mūsų šalies vaikų politika orientuota į vaikų teisinią švietimą. Tai yra vienas saugios ir sveikos vaikui aplinkos kūrimo komponentų.

Smurto ir patyčių paplitimas įvairiose vaikų amžiaus grupėse ir aplinkose

Buvusi Vaiko teisių apsaugos kontrolierė R. Šalaševičiūtė, remdamasi atliktų tyrimų duomenimis, konferencijoje atskleidė ir aktualizavo globos įstaigų nesaugumą vaikų seksualinio smurto atžvilgiu.

Klaipėdos universiteto mokslininkų grupė (M. Rugevičius, R. Čepienė, R. Gedutienė, R. Šimulionienė) pateikė išsamią analizę apie naują reiškinį mūsų visuomenėje – neigiamą jaunesniojo amžiaus paauglių bendravimo elektroninėmis priemonėmis patirtį – elektronines patyčias ir su jomis susijusius veiksnius. Autoriai atkreipė dėmesį, kad elektroninės patyčios – tai agresyvūs, tyčiniai, pasikartojantys vieno individo ar grupės žmonių prieš auką nukreipti veiksmai, naudojant elektronines priemones, kai auka negali lengvai apsiginti. Sparčiausiai augančią interneto vartotojų grupę (vaikus ir paauglius), nekontroliuojant didžiulio interneto srauto, veikia jo erdvėje egzistuojanti neigiama, žalinga informacija ir pavojai. Tai ne tik smurtą, žalingus įpročius propaguojančios reklamos, pornografinės informacijos prieinamumas, abejotinos pažintys, asmeninės informacijos nesaugumas, bet ir elektroninės patyčios. Beveik trečdalis (26 proc.) tyrime dalyvavusių jaunesniojo amžiaus paauglių nurodė turintys elektroninių patyčių patirtį (atitinkamai trečdalis – aukos, penktadalis – skriaudėjo). Tai rodo gana platų patyčių tarp paauglių paplitimo virtualioje erdvėje mastą.

Priešmokyklinio ugdymo įstaigų pedagogės (R. Piežienė, V. Buišienė, R. Abišalaitė) konferencijoje akcentavo tėvų požiūrį į šiuolaikinių animacinių filmų, kuriuose apstu fizinio ir psichinio smurto aktų, įtaką vaikų agresyvumui. Pranešėjų tyrimo rezultatai parodė, kad 96,3 proc. jų apklaustų tėvų mano, kad šiuolaikinėje animacijoje per daug smurto. 22,2 proc. tirtų tėvų apskritai nekontroliuoja, kokius animacinius filmus žiūri vaikai; 40,7 proc. nurodo, kiek laiko vaikas gali žiūrėti filmukus ir 48,1 proc. svarbu, kokius konkrečiai animacinius filmukus jų vaikas žiūri. Daugiau kaip pusė apklausoje dalyvavusių tėvų (51,8 proc.) teigia, kad vaikai bando atkartoti filmukuose matytas scenas, pamėgdžioja animacinių filmų herojų kalbą (55,6 proc.). Tačiau tėvai nemano, kad animaciniai filmai vaikui

towards children's legal education. This is one of the components of creating environment that is safe and healthy for the child.

Spread of violence and bullying in various children's age groups and environments

Based on research results, former head of the Children's Rights Ombudsman Office R. Šalaševičiūtė disclosed and actualised insecurity of care institutions with regard to children's sexual violence.

A group of researchers of Klaipėda University (M. Rugevičius, R. Čepienė, R. Gedutienė, R. Šimulionienė) presented an exhaustive analysis of the new phenomenon in our society: negative electronic communication experience of junior age adolescents – electronic bullying with related factors. The authors pointed out that electronic bullying is aggressive, deliberate, repetitive actions of an individual or a group of people directed against the victim, using electronic means, when the victim cannot easily defend itself. In the absence of control of huge flow of the Internet, the most rapidly growing group of Internet users (children and adolescents) is influenced by negative, harmful information and dangers existing in its space. These include not only violence, adverts promoting harmful habits, availability of pornographic information, doubtful acquaintances, insecurity of personal information but also electronic bullying. Almost one third (26 per cent) of junior age adolescents who participated in the survey indicated that they had the experience of electronic bullying. This discloses quite a broad scale of spread of bullying among adolescents in virtual space.

Pedagogues of pre-primary educational institutions (R. Piežienė, V. Buišienė, R. Abišalaitė) emphasized parents' attitude towards influence of modern cartoons full of physical and mental violence acts on children's aggressiveness. The speakers' research results demonstrated that 96,3 per cent of their surveyed parents thought that there is too much violence in modern animation. 22,2 per cent of surveyed parents in general do not control children's watching cartoons, 40,7 per cent control how long the child watches cartoons and 48,1 per cent control what cartoons their child watches. Over a half of parents who participated in the survey (51,8 per cent) state that children try to repeat the scenes that they had seen in the cartoons, imitate the speech of heroes of cartoons (55,6 per cent). Despite this, parents do not think that cartoons arouse anger or aggression for the child. However, in the opinion of scientists (G. Valickas, R. Kiguolytė, 2008; R. Povilaitis, 2008; J. Čepulėnienė, 2009; R.

sukelia pyktį ar agresiją. Tačiau mokslininkų (Valickas, Kiguolytė, 2008; Povilaitis, 2008; Čepulėnienė, 2009; Žukauskienė, 2009 ir kt.) nuomone, animacinių filmų ir kt. laidų metu rodomi fizinio ir psichinio smurto aktai sukelia nepageidaujamus efektus: formuojasi naujos agresyvaus elgesio schemas, ryškėja agresijos pateisinimas, agresyvaus elgesio modeliavimas, iškreiptos realybės sampratos formavimasis. TV laidose propaguojamas smurtas yra viena smurtavimo priežasčių, todėl tėvai kur kas atidžiau ir atsakingiau turėtų domėtis, kokius animacinius filmus žiūri jų vaikai.

Konferencijoje analizuotas pačių paauglių požiūris į fizinį ir emocinį smurtą tarp bendraamžių. V. Ivanauskienė (VDU) akcentavo, kad iš 175-ių respondentų (dviejų vidurinių mokyklų 8-ą klasių mokiniai) 88 proc. nurodė, kad jie dažnai stebi smurtą tarp bendraamžių; 97 proc. mokykloje yra pravardžiuojami, ignoruojami, patiria kitokią emocinį smurtą. 42 proc. tyrime dalyvavusių paauglių pagrindine smurtavimo priežastimi nurodo siekį įgyti autoritetą tarp bendraamžių; 20 proc. paauglių teigia, kad smurtaujantiems malonu demonstruoti savo fizinę jėgą; 18 proc. respondentų mano, kad smurtaujantys paaugliai patys patiria arba yra patyrę smurtą; 15 proc. respondentų nurodo, kad smurtavimo priežastis yra nemokėjimas kitaip išreikšti negatyvių jausmų; 5 proc. įsitikinę, kad paaugliai nemoka kitaip išlieti energijos pertekliaus. Tyrimo metu gauti duomenys leidžia teigti, kad fizinį smurtą patyrę bendraamžiai dažniausiai užsisklendžia savyje arba į smurtą atsako smurtu. Retai kada paaugliai, patyrę bendraamžių fizinį smurtą, išlieka ramūs. Viena svarbiausių priežasčių, pasak V. Ivanauskienės, skatinančių vaikus nepasakoti apie patiriamą smurtą, yra baimė, kad skriaudėjai kerštaus. Be to, nuo mažens vaikams formuojama nuostata, jog skusti(s) yra negražu, skatina paauglius tylėti. Mokinių nuomone, apie smurtą nepranešama iš gėdos – jei nesugebi apsiginti, esi silpnas ir menkavertis. Kartais bijoma prarasti draugus. Taip pat paaugliai netiki, jog smurto atveju jiems bus suteikta pagalba ir kas nors pasikeis. 60 proc. paauglių stengiasi likti nuošalyje ir būti tik stebėtojais; 18 proc. tyrime dalyvavusių paauglių tokiais atvejais ieško pagalbos; tik 12 proc. padeda skriaudžiamam vaikui, o 10 proc. patys įsitraukia į smurtines situacijas. Dažniau pagalbos ieškoma dėl patiriamo fizinio negu dėl emocinio smurto.

Mokiniai mokyklose patiria ir mokytojų patyčias (D. Skirienė). 37,1 proc. tyrime dalyvavusių 5–6 kl. (N = 62) mokinių nurodė, kad mokytojų patyčias pa-

Žukauskienė, 2009 et al.), physical and mental violence acts demonstrated in the cartoons arouse undesirable effects. Violence that is advocated on TV is one of the reasons of violence manifestation; therefore, parents should take interest in what cartoons their children are watching more carefully and responsibly.

The conference analysed the very adolescents' attitude towards physical and emotional violence among peers. Speaker V. Ivanauskienė (VDU) emphasized that out of 175 respondents (eighth form students of two secondary schools) 88 per cent indicated that they often observed violence among peers; 97 per cent were nicknamed, ignored, experienced emotional violence at school. 42 per cent of adolescents who attended the survey indicate endeavour to acquire authority among peers as the main reason of bullying; 20 per cent of adolescents state that violators find it pleasant to demonstrate physical force; 18 per cent of respondents think that violating adolescents experience or have experienced violence themselves; 15 per cent of respondents indicate that the reason of violence is inaptitude to express negative feelings in another way; 5 per cent are convinced that adolescents do not know how to unload energy excess. The data of the research enable to state that peers who experienced physical violence most often close up or respond to violence by violence. Rarely adolescents who have experienced peers' physical violence remain calm. According to speaker V. Ivanauskienė, one of the most important reasons that encourages children not to tell about experienced violence is fear that the violators will take revenge. Besides, from the early childhood parents form the approach that it is not nice to sneak, encourage adolescents to keep silent. In the students' opinion, violence is not reported because it shames them (if you are not able to defend yourself, you are weak and bum). Sometimes students are afraid to lose friends. Adolescents also do not believe that in case of violence they can receive help and something will change. 60 per cent of adolescents try to stay away and be only observers; 18 per cent of adolescents seek help in such cases; only 12 per cent help the abused child, and 10 per cent, get involved in violence situations themselves. More often help is searched due to experienced physical violence rather than emotional violence.

Students experience bullying at schools by teachers as well (speaker D. Skirienė). 37,1 per cent of 5-6 form students who attended the survey (N= 62) indicated that they were bullied by teachers sometimes; in the group of 7-8 form students (N= 43) more than one third (39,5 per cent) were bullied by teachers

tiria kartais, o 7–8 kl. mokinių grupėje (N = 43) daugiau nei trečdalis (39,5 proc.) kartais ir 28 proc. dažnai ir labai dažnai. Mokytojų patyčių reiškinio egzistavimą bendrojo lavinimo mokykloje patvirtina ir pirmojo kurso studentų refleksijų analizė (V. Lukavičienė, B. Šilėnienė).

Konferencijos pranešėjų išsami patyčių paplitimo būklės analizė rodo, kad jau pradinėse klasėse mokiniai jaučiasi nesaugūs. Saugesni už mergaites mokykloje jaučiasi berniukai; labiau nesaugūs yra kaimo vietovėse gyvenantys vaikai. Tyčiojamasi dėl mokymosi rezultatų, aprangos, gyvenamosios vietos, netvarkingumo. Tam įtakos turi ir mokytojo požiūris į mokinį. Dažniausiai iš apklausoje dalyvavusių pradinukų linkę tyčiotis klasės draugai, vyresnieji mokiniai, kitos tautybės mokiniai, broliai. Patyčios vyksta visoje mokyklos aplinkoje: daugiausia koridoriuose, taip pat klasėje, valgykloje, tualete, sporto salėje, mokyklos kieme. Vaikų reakcija į patyčias yra tik neigiama. Tyrimo dalyvavę ketvirtųjų klasių mokiniai savo savijautą patyčių metu taip apibūdina: „...aš jaučiuosi nejaukiai, man gėda...“, „...suspaudžia širdį...“, „...jaučiuosi labai blogai...“, „...verkiu...“, „...noriu pabūti viena...“, „...esu be nuotaikos, piktas...“ ir t. t. Pradinių klasių mokinių refleksijos atspindi jų nuomones, ką reikia daryti, kad nebūtų patyčių: „...reikia pasakyti valdžiai...“, „...išvežti į pataisos (vaikų) namus...“, „...kviesti tėvus...“, „...būti draugiškesniems...“, „...patiems nesityčioti...“ ir kt. Aki-vaizdu, kad vaikai savo lūkesčius patyčių prevencijoje sieja su savo elgesio pokyčiais, represinėmis priemonėmis, didesnėmis apsaugos galimybėmis (vaizdo kameros mokykloje).

Išsamią patyčių paplitimo būklės Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose analizę pateikė G. Girdvainis. Jo atliktas tyrimas devyniose mokyklose (tyrime dalyvavo 206 V–IX kl. mokiniai) parodė, kad berniukai, lyginant su mergaitėmis, ne tik dažniau tampa patyčių aukomis, bet ir patys kur kas dažniau tyčiojasi iš kitų mokinių. 55,2 proc. berniukų ir 44,8 proc. mergaičių teigia, kad mokykloje nevengia pasityčioti iš savo bendraamžių. Didžioji dalis apklausoje dalyvavusių mokinių dažniausiai patyčias patiria koridoriuose (92,7 proc.) bei mokyklos kieme ar teritorijoje (81,0 proc.), kiek rečiau kabinetuose (70,6 proc.), rečiausiai nukenčiama tualete (13,7 proc.) bei kitose mokyklos vietose (2,9 proc.). Dauguma mokinių, susidūrę su bendraamžių patyčiomis, savo skriaudėjams stengiasi parodyti, kad tai jų visai neįaudina (85,2

sometimes, and 28 per cent, often and very often. The existence of the teachers' bullying phenomenon in the comprehensive school is confirmed by the analysis of first year students' reflections (speakers V. Lukavičienė, B. Šilėnienė).

An exhaustive analysis of bullying spread situation presented by conference speakers demonstrates that already in primary classes students feel unsafe. Boys feel safer than girls; children from rural areas feel more unsafe at school. Bullies are related to learning results, clothing, residential place, untidiness. This is also influenced by the teacher's attitude towards the pupil. Most often primary class students who participated in the survey are bullied by classmates, senior pupils, pupils of other nationalities, brothers. Bullying takes place in school environment: mainly in corridors, also in the classroom, canteen, toilet, sports hall, and school yard. Children's reaction to bullying is only negative. Fourth form students who took part in the research describe their self-feeling as follows: <...“ I feel not at ease, it shames me”...>, <...“it breaks my heart”...>, <...“I feel very bad...>, <...“I cry”...>, <...“I want to be alone”...>, <...“I am angry, I am in no mood”...>, etc. Primary class students' reflections reflect their opinions what has to be done in order to avoid bullying: <...“You have to tell to the authorities”...>, <...“To take away to the approved school...”>, <...“to invite parents”...>, <...“to be more friendly”...>, <...“not to bully ourselves”...> etc. It is obvious that children relate their bullying prevention expectations to their behaviour changes, repressive measures, better protection possibilities (video cameras in the school).

An exhaustive analysis of the state of bullying spread in auliai comprehensive schools was presented by speaker G. Girdvainis. His carried out research in nine schools (the research was attended by 206 fifth-ninth form students) demonstrated that boys, compared with girls, both become the victims of bullying more often and bully other students themselves more often. 55,2 per cent of boys and 44,8 per cent of girls state that at school they do not avoid the possibility to bully their peers. Most students who participated in the survey most often are bullied in the corridors (92,7 per cent) and in the school yard or territory (81,0 per cent), somewhat rarer, in the classrooms (70,6 per cent), most rarely they suffer in the toilet (13,7 per cent) and other places in the school (2,9 per cent). He majority of students who encounter peers' bullying try to demonstrate to their offenders that they are not worried about it at all (85,2 per cent) or they retaliate (80,2 per cent). Only 11,6 per cent of students

proc.) arba atsako tuo pačiu (80,2 proc.). Tik 11,6 proc. mokinių apie bendraamžių patyčias papasakoja socialinei pedagogei. Apklausos rezultatai rodo, kad mokiniai dažniausiai renkasi dvi reagavimo į smurto aktą strategijas: atsako į patyčias tuo pačiu veiksmu arba stengiasi parodyti, kad nereaguoja.

Tiek mokiniai, tiek mokytojai pažymi, kad vis dažniau susiduria su agresyviu mokinių elgesiu ir nežino, kaip reaguoti bei kaip elgtis smurto ir patyčių atvejais. Pasak R. Povilaitis ir J.Valiuškevičiūtės (2006), šią problemą reikia spręsti čia ir dabar. Tai numato įvairios smurto ir patyčių prevencinės programos.

Smurto ir patyčių prevencija: ugdymo įstaigose taikomi modeliai ir naujų galimybių paieškos, kuriant saugią vaikams aplinką

„Nacionalinėje smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 metų programoje“ akcentuojama, kad prevencija – tai veikla, skirta mažinti nusikalstamo elgesio riziką, siekiant užkirsti kelią atsirasti bet kokiai prievartai. Prevencija yra ne tik priemonė, būdas, bet ir veikla, nukreipta nusikalstamam elgesiui mažinti ir siekimui užkirsti kelią bet kurioms smurto raiškos formoms. E. Karmaza ir kt. (2007) nurodo, kad smurto prevencija mokykloje – tai darbas su mokiniais, kurie nederamai elgiasi ar dar tik kelia nerimą mokyklos pedagogams, administracijai, kitiems mokykloje dirbantiems asmenims. Prevencinė veikla yra viena auklėjimo, mokymo priemonių, veiklos būdų visuma, kuria siekiama užkirsti kelią netinkamam mokinių elgesiui, padėti išmokti priimtinių elgesio modelių. Kartu prevencija glaudžiai siejasi su vaiko socializacijos procesu. V. Sruogos, B. Jakubkaitės (2002) teigimu, emocinio, fizinio, seksualinio smurto prieš vaikus prevencija siekiama: suteikti mokiniams reikiamų žinių apie visas smurto formas; ugdyti saugios elgsenos įgūdžius, reikalingus sprendimų priėmimui, atsižvelgiant į įvairias socialines situacijas ir aplinką; skatinti sveikos ir atsakingos gyvensenos poreikį; stiprinti vaikų savigarbą ir pasitikėjimą savimi; ugdyti pagarbą kitiems, neabejingumą tam, kas vyksta šalia, rūpinimąsi kitais; skatinti bendravimą ir bendradarbiavimą su bendraamžiais, tėvais ir kitais suaugusiaisiais; padėti tiksliau suvokti atsakomybę ir jos ribas; ugdyti savitvardą; suteikti kvalifikuotą, vaikų raidą atitinkantį patarimą ir paramą; skatinti vaikus mąstyti pozityviai bei įgytas žinias pritaikyti praktikoje. Tai, ką vaikai patiria šeimoje, ugdymo įstaigose ir už jų ribų, kokių žinių ir įgūdžių įgyja, kokias išgyvena emocijas – visa

tell about peers' bullying to the social pedagogue. The results of the survey demonstrate that students most often choose two strategies of reacting to the violence act: the act of retaliation or seeking to demonstrate that they do not react.

Both students and teachers notice that they encounter students' aggressive behaviour increasingly more often and that they do not know how to react and behave in cases of violence and bullying. According to R.Povilaitis and J.Valiuškevičiūtė (2006), this problem has to be solved here and now. This is projected in various violence and bullying prevention programmes.

Violence and bullying prevention: models applied in educational institutions and searches for new possibilities in order to create safe environment for children

“National Program for Prevention of Violence against Children and Support for Children 2008-2010” emphasizes that prevention is the activity aimed at reducing the risk of criminal behaviour in order to prevent emergence of any violence. Prevention is not only the means but also the activity directed towards reducing criminal behaviour and seeking to prevent any forms of violence manifestation. E.Karmaza et al. (2007) indicate that violence prevention at school is work with students who behave unworthily or still arise worry for school pedagogues, administration and other persons working at school. Preventive activity is one of the means of education, teaching, the whole of ways of activities, which are aimed at prevention of students' inappropriate behaviour, helping to learn acceptable behaviour models. At the same time prevention is closely related to the child's socialisation process. According to V. Sruoga, B. Jakubkaitė (2002), prevention of emotional, physical, sexual violence against children seeks: to provide students with necessary knowledge of all forms of violence; to develop safe behaviour skills that are necessary for decision making, considering various social situations and environment; to encourage the need of healthy and responsible lifestyle; to enhance children's self-esteem and self-confidence; to develop respect for others, not to be indifferent to what happens nearby, to take care of others; to encourage communication and cooperation with peers, parents and other adults; to help to perceive responsibility and its limits more accurately; to develop self-control; to provide qualified advice and support corresponding to children's development; to encourage children to think positively and apply

tai turi įtakos jų gyvenimo kokybei. Todėl siekiant vaikų smurto prevencijos efektyvumo būtina šeimos, visos ugdymo institucijos bendruomenės (ypač pačių vaikų, pedagogų, administracijos, tėvų) veikla, orientuota į saugios vaikui aplinkos sukūrimą. „Saugios aplinkos strategija turi būti nukreipta ne tik į saugumo užtikrinimą per pamokas, ji turi apimti visą mokinių buvimo mokykloje ir už jos ribų laikotarpį“ (Braslauskienė, Jonutytė, 2005, p.56).

Konferencijos metu pristatyta patirtis, įgyvendinant bendrojo lavinimo mokyklose patyčių prevencijos programą „Olweus“ (A. Baniulienė), smurto ir patyčių prevencijos pilotinį projektą „Saugi mokykla“ (R. Karžinauskienė), projektą „Saugus vaikas šeimoje, gatvėje, darželyje“ ikimokyklinio ugdymo įstaigoje (D. B. Ulinkšienė, G. Bogdanskaja, A. Gudaitienė, K. Pranckaitytė), veiklos modelį prieš smurtą ir patyčias socialinės rizikos šeimose (V. Bartašienė), smurto ir patyčių prevencijos sistemą socioeducacinėse institucijose (A. Juodeikaitė), kompleksinę socialinio ir emocinio ugdymo programą „Lions Oest paauglystės kryžkelės programa“ (D. Šukytė) ir kt. Pastebėta tendencija, kad plėtojant smurto ir patyčių prevencijos įdirbį, bendrojo lavinimo mokyklos nuosekliai pereina nuo tam tikrų prevencinių priemonių įgyvendinimo prie kompleksinių programų, kurios apima visos mokyklos bendruomenės ir tėvų dalyvavimą, kai atsakomybė smurto ir patyčių atveju deleguojama ne tik socialiniam pedagogui, mokyklos administracijai ar tėvams, o bandoma keisti požiūrį, jog tai visų atsakomybė, o mokyklos bendruomenės saugumas – viena svarbiausių mokyklos gyvavimo sąlygų. Siekiant efektyvios prevencijos, ugdymo įstaigos turi apibrėžti saugios socialinės aplinkos kriterijus, kuriais vadovaujasi ir pagal kuriuos vertinamas bendruomenės narių elgesys. Ugdymo įstaigose turi būti aiški sistema, kur pirmiausia patenka informacija apie agresijos pasireiškimo atvejus, kur galima kreiptis pagalbos incidento metu. Labai svarbu, ar bendruomenės nariai turi galimybę anonimiškai pranešti apie vykstantį ar įvykusį smurto aktą (pasak vienos mokyklos socialinės pedagogės, ji neretai gaunanti žinutę mobiliuoju telefonu, kad reikia ateiti į kažkurio mokyklos aukšto koridorių, kur vyksta incidentas tarp vaikų). Ugdymo įstaigų bendruomenei turi būti žinoma, ką reikia informuoti apie smurto atvejus, kas su jais aptaria šiuos reiškinius mokykloje, kas dirba su skriaudėju ir nuskriaustuoju. Ugdymo įstaigose būtina vaikus mokyti nekonfliktinio bendravimo įgūdžių. Psichologas E. Karmaza kon-

acquired knowledge in practice. Children's life quality is influenced by experiences in the family, educational institutions and beyond their limits, by knowledge and skills they acquire, and emotions they experience. Therefore, efficiency of children's violence prevention requires activities of the family, all community of the educational institution, which is directed towards creation of the child's safe environment. "Strategy of safe environment has to be directed not only towards ensuring safety during the lessons; it has to encompass all period of students' stay at school and beyond its limits" (Braslauskienė, Jonutytė, 2005, p.56).

The conference presented experience of implementing bullying prevention programme "Olweus" in comprehensive schools (speaker A. Baniulienė), violence and bullying prevention pilot project "Safe School" (speaker R. Karžinauskienė), project "Safe Child in the Family, Street, Nursery" in the pre-school educational institution (D. B. Ulinkšienė, G. Bogdanskaja, A. Gudaitienė, K. Pranckaitytė), activity model against violence and bullying in social risk families (V. Bartašienė), violence and bullying prevention system in socio-educational institutions (A. Juodeikaitė), complex social and emotional educational programme "Lions Oest Adolescence Crossing Programme" (D. Šukytė), etc. The tendency was noticed that developing input into violence and bullying prevention, comprehensive schools consistently progress from solitary prevention measures to complex programmes, which encompass participation of the whole school community and parents when responsibility in case of violence and bullying is delegated not only to the social pedagogue, school administration and parents but there are also attempts to change the attitude that this is common responsibility and that school safety is one of the most important conditions of school existence. Seeking efficient prevention, educational institutions have to define criteria of safe social environment to be observed and to be employed for evaluation of behaviour of community members. Educational institutions have to have a clear system, where information about aggression manifestation cases gets first, where one can address for help in case of an incident. It is particularly important whether community members have a possibility to announce about the violence act that is taking place or has taken place anonymously (according to one social pedagogue of a school, she often receives a message on a mobile that she has to come to a certain school floor, in the corridor of which an incident between children takes place). The community of the educational institution has to know who has to be informed about violence cases, who discusses these phenomena with them at school, who works with the offender and the offended person.

ferencijos metu demonstravo keletą psichodramos metodo panaudojimo atvejų ir akcentavo jo reikšmę smurto ir patyčių prevencijai, mokantis nekonfliktinio bendravimo bei gebėjimo išsijausti į aukos vaidmenį.

Rizikingą paauglių elgesį internete siūlyta mažinti, tėvams atvirai bendraujant su paaugliais apie internete tykančius pavojus, kontroliuojant jų elgesį elektroninėje erdvėje taisyklėmis, diegiant apsaugines programas, ugdymo įstaigose suteikiant papildomų žinių apie elektroninių patyčių paplitimą ir ypatumus.

Smurto ir patyčių prevencijos efektyvumą lemia šios veiklos kompleksiskumas, saugios aplinkos kriterijų sistema ir jos žinojimo laipsnis, nuolatinė minėtų reiškinių stebėseną, analizavimas, padarinių aiškinimas, socialinio elgesio įgūdžių formavimo sistema, tarpinstitucinis bei institucinis bendradarbiavimas, gerosios patirties sklaida ir kt.

Apibendrinimas

Smurtas tarp vaikų ir prieš vaikus nėra natūralus reiškinys, todėl šeimoje, ugdymo įstaigose, pačioje visuomenėje būtini pokyčiai, keičiant nuostatas ir įgyvendinant kompleksines prevencijos strategijas bei programas. Lietuvoje smurto ir patyčių problematiką intensyviai imta nagrinėti tik pastaruosius du dešimtmečius. Mokslininkų, praktikų susirūpinimas dėl vaikų smurto aktualizuoja tyrimais grįstą prevencijos galimybių paiešką. Konferencijos apžvalgoje pristatyti pranešimai ir išryškintos šio reiškinio probleminės sritys anaip tol neišsemia konferencijos metu analizuotų smurto ir patyčių ugdymo institucijose problemų gausos, neatsako į daugelį kylančių klausimų. Konferencijoje lyg socialinių tyrimų laboratorijoje užsimezgusi aktyvi mokslininkų ir praktikų diskusija liudija apie tarpinstitucinio bendradarbiavimo tęstinumo ir plėtros poreikį, plečiant kompetencijas smurto ir patyčių pažinimo bei prevencijos srityse, pokyčių būtinumą smurto ir patyčių prevencinės politikos kūrimo ir diegimo srityje. Konferencijos dalyviai išreiškė lūkesčius dėl saugių ugdymo institucijų tinklo spartesnės plėtros ir šeimos psichologinio, pedagoginio švietimo potencialo panaudojimo, keičiant tėvų ir visuomenės nuostatas agresyvios vaikų ir suaugusiųjų elgsenos atžvilgiu. Šiandienos visuomenės ekonominis, sociokultūrinis kontekstas nėra palankus ir neleidžia vertybiniu pagrindu diegti naujas pozityvios tėvystės, pagarbos vaiko teisėms nuostatas. Tačiau, dalyvių nuomone, nepaisant viso to, ugdymo institucijų kaip

At educational institutions children have to be taught conflict-free communication skills. At the conference psychologist E.Karmaza demonstrated several cases of employing the psychodrama method and emphasized its importance for violence and bullying prevention, learning conflict-free communication and the ability to empathize with the victim's role.

It is proposed to reduce adolescents' risky behaviour on the Internet through parents' direct communication with adolescents about dangers awaiting on the Internet, controlling their behaviour in the electronic space by means of rules, installing protection programmes, providing with additional knowledge of spread and peculiarities of electronic bullying in educational institutions.

Efficiency of violence and bullying prevention is determined by complexity of this activity, the system of safe environment criteria and the degree of knowing about it, permanent observation of the above mentioned phenomena, analysis, explanation of consequences, the system of formation of social behaviour skills, (inter-) institutional cooperation, spread of good experience, etc.

Generalisation

Violence among children and against children is not a natural phenomenon; therefore, there arises a necessity to make changes in the family, in educational institutions, in the very society in order to change attitudes towards it and implement complex prevention strategies and programmes. The problems of violence and bullying in Lithuania have been analysed only for the last two decades. Scientists', practitioners' concern about remaining high levels of violence manifestation among children actualises searches for research-based prevention possibilities. Active discussion between scientists and practitioners, which started at the conference as in the laboratory of social researches witnesses the need of continuity and development of inter-institutional cooperation, expanding competencies in the areas of violence and bullying cognition and prevention, the necessity of changes in creation and implementation of violence and bullying prevention policy. Conference participants expressed their expectations regarding faster development of safe educational institutions network and usage of psychological, pedagogical family education potential, changing parents and society's attitudes towards aggressive behaviour of children and adults. Today's economic, socio-cultural context of the society is not favourable and does not enable to implement new positive value-based attitudes of parenthood, respect to children's rights. However, in the participants' opinion, in spite of all, the significance

vaiko socializacijos aplinkos reikšmingumas vis dar nepraranda aktualumo. Dalyviai siūlė konferencijos organizatoriams išlaikyti socialinio ugdymo problemų mokslinių ir empirinių tyrimų tęstinumo tradiciją Edukologijos fakultete.

of educational institutions as the environment of the child's socialisation still does not lose its relevance. The participants proposed conference organisers to maintain the tradition of continuing scientific and empirical researches into social education problems at the Faculty Education Studies.

Literatūra • References

Čepulėnienė, J.(2009).Tėvų ir pedagogų požiūris į vaikų agresyvaus elgesio veiksnius darželyje ir pradinėje mokykloje.*Jaunųjų mokslininkų darbai*, 4(25), p.97–105.
Dapšys, A., Sakalauskas, G. (2005). *Smurtą patyrusių vaikų reabilitacijos teisiniai aspektai*. Vilnius.
Furst, M.(2000). *Psichologija*. Vilnius.Lumen.
Giddens, A. (2005). *Sociologija*. Kaunas:UAB Poligrafija ir informatika.
Karmaza, E. ir kt.(2007). *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba*. LR vietimo ir mokslo ministerija. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.Vilnius.
Kiguolytė, R.,Valickas, G. (2008). Smurto rodymas Lietuvos televizijos laidoje. *Psichologija*, 37, p.57–70.
Povilaitis, R.,Valiukevičiūtė, J.(2006). *Patyčių prevencija mokyklose*.Vilnius:Multiplex.
Povilaitis, R., Jasiulionytė, J. S. (2008). *Mokykla gali įveikti patyčias: metodinės rekomendacijos mokytojams*. Vilnius.

Olweus, D. (2008). Patyčios mokykloje: faktai ir intervencija. *Modernūs požiūriai į patyčias ir smurto prevenciją mokyklose: tarptautinės konferencijos medžiaga*. Vilnius: Multiplex.
Targamadzė, V., Valeckienė, D. (2007). Patyčių bendrojo lavinimo mokykloje samprata: priežasčių, formų ir pasekmių diskursas. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 19, p. 159–171.
Zaborskis, A.,Vareikienė, I. (2008). Patyčios mokykloje ir jų sąsajos su moksleivių sveikata bei gyvenimu. *Medicina*, 44(3). p.232–239.
Zaborskis, A.,Vareikienė, I.(2007). Patyčios Lietuvos mokyklose HBSC tyrimo duomenimis: pokyčiai 1994–2006m. ir tarptautinis palyginimas. *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją: tarptautinės konferencijos pranešimo medžiaga*.Vilnius.
Žukauskienė, E. (2006). *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vilnius:Mykolo Romerio universiteto leidybos centras.

AUŠRINĖ GUMULIAUSKIENĖ

Socialinių mokslų (edukologijos) daktarė,
Šiaulių universiteto Edukologijos katedros docentė.
Mokslinių interesai: švietimo vadyba, švietimo politika, mokyklos vadyba, socialinis ugdymas, mokytojų rengimas.

Doctor of Social Sciences (Education Studies),
Associate Professor of the Department of Education Studies, Šiauliai University.
Research interests: management of education, policy of education, school management, social education, teacher training.

Address: P. Višinskio Str. 25, LT-76361 Šiauliai, Lithuania
E-mail: a.gumuliauskiene@gmail.com

AUDRONĖ JUODAITYTĖ

Socialinių mokslų (edukologijos) habil. daktarė,
Šiaulių universiteto Edukologijos katedros profesorė,
Edukacinių tyrimų mokslinio centro direktorė.
Moksliniai interesai: studijų kokybės tyrimai, vaikystės fenomenas, vaikystės pedagogų rengimas.

Habilitated Doctor of Social Sciences (Education Studies),
Professor of the Department of Education Studies, Šiauliai University,
Director of the Scientific Center of Educational Researches.
Research interests: researches on the quality of studies, the phenomenon of childhood, childhood teacher training.

Address: P. Višinskio Str. 25, LT-76351 Šiauliai, Lithuania
E-mail: etmc@cr.su.lt

DAIVA MALINAUSKIENĖ

Socialinių mokslų (edukologija) daktarė,
Šiaulių universiteto Edukologijos katedros docentė,
vedėja.
Mokslinių interesai: ikimokyklinis ir priešmokyklinis
ugdymas, vaikų metaforinio mąstymo lavinimas.

Doctor of Social Sciences (Education Studies),
Associate Professor, Head of the Department of
Education Studies Šiauliai University.
Research interests: pre-school and pre-primary
education, development of children's metaphoric
thinking.

Address: P. Višinskio Str. 25, LT-76351 Šiauliai, Lithuania
E-mail: malinauskai@splius.lt